

Koers vervolg programma Brabants Bodem

17 april 2024

Harm Blanken en Henk ten Holt

Inhoudsopgave

Samenvatting koers	3
1 Aanleiding en aanpak verkenning vervolg Brabants Bodem	7
2 De kern en de kracht van Brabants Bodem	8
3 De context van Brabants Bodem	10
4 Bouwstenen voor de inhoudelijke koers	12
4.1 Breedte van het programma: melkveehouderij en andere agrarische sectoren	12
4.2 Innovatie: focus op koplopers en/of opschaling	13
4.3 Ideeën en wensen voor vervolg Brabants Bodem	15
5 Organisatie vervolg Brabants Bodem	17
5.1 Verbinding met Van Gogh Nationaal Park – geografisch werkgebied	17
5.2 Interne organisatie en stimuleren beweging	17
5.3 Positie programma Brabants Bodem t.o.v. andere (provinciale) programma's	19
6 Aandachtspunten invullen vervolgprogramma	20
Bijlage 1 - Respondenten externe gespreksronde	21
Bijlage 2 - Respondenten interne gespreksronde (stuurgroep/klankbordgroep)	21
Bijlage 3 – Relatie tussen Brabants Bodem en andere initiatieven en programma's	22

Samenvatting koers

Het programma Brabants Bodem krijgt een vervolg

Er is voldoende animo en argumentatie voor een vervolg op het programma Brabants Bodem na 2025.

Kern en kracht van Brabants Bodem (zie ook paragraaf 2)

- Voortzetting en versterking van de sterke punten van het programma: bottom-up samenwerking van gelijkwaardige partners, verduurzaming gekoppeld aan een beter verdienvermogen en/of andere voordelen voor agrarisch ondernemers, ondernemerschap en innovatie: het doorbreken van bestaande patronen.
- Laat in de communicatie over het programma en de projecten meer zien waar het hele programma voor staat door deze kernelementen te benoemen.
- De naam van het programma Brabants Bodem wekt de indruk dat het programma zich vooral op de bodem richt. De (merk)naam Brabants Bodem is enigszins gevestigd, dus een naamsverandering is niet raadzaam. Wel is het duidelijker om een subtitel (pay off) te verbinden aan de naam. Bijvoorbeeld: 'duurzaam boeren verdient beter'.

Breedte van het programma: melkveehouderij en andere agrarische sectoren (paragraaf 4.1)

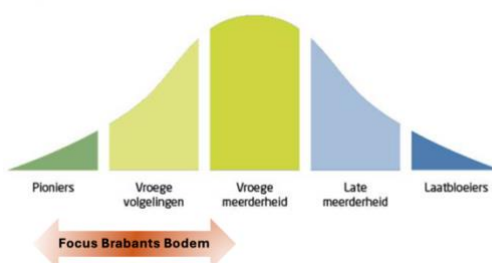
In het vervolg van het programma richt de koers zich op de verbreding van de aandacht voor alle (grondgebonden) agrarische sectoren, onder meer vanuit het argument van de samenwerking tussen sectoren. Het doel is verduurzaming van de bedrijfsvoering in relatie tot de omgevingskwaliteit. De melkveehouderij heeft geen exclusieve positie in het programma. Wenselijk is duurzaam grondgebruik met zo min mogelijk emissies.

De verschillende agrarische sectoren lopen uiteen in aard, omvang, duurzaamheidsimpact en verdienvermogen. Met het oog op die verschillen zou in het vervolg van het programma per sector uitgewerkt moeten worden wat binnen Brabants Bodem de rol en aanpak is om tot duurzame resultaten per sector te komen.

Innovatie: focus op koplopers/pioniers en vroege volgelingen (paragraaf 4.2)

Brabants Bodem richt zich met name op de eerste twee groepen uit de figuur: de pioniers en de vroege volgelingen, die aantoonbaar verdergaande duurzaamheidsprestaties leveren. Zij verdienen extra ondersteuning bij het verkrijgen van beloning en omgaan met regelgeving die niet op vernieuwing is ingericht.

Uiteindelijk is het de bedoeling dat de projecten van Brabants Bodem uiteindelijk de potentie hebben om bij de vroege en late meerderheid te landen.

De Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij (BBM) blijft onderdeel van het programma, ook al is het doel van de BBM op zich bereikt (opschaling tot aan vroege meerderheid). De deelnemers aan de BBM (streven: 650) vormen een deel van de ingezette beweging naar

verduurzaming van de landbouw en je kunt met deze bedrijven werken aan andere vernieuwingen. Bovendien straalt het succes van de BBM af op het programma Brabants Bodem, wat kan helpen bij de financiering van andere vernieuwingen.

Borging of verankering van innovaties is een belangrijke factor bij de verduurzaming van de landbouw. Bij afronding van (succesvolle) projecten is het van belang te onderzoeken hoe de borging georganiseerd wordt: heeft Brabants Bodem nog een rol bij een vervolg of kan het project goed overgedragen worden?

Het zou goed zijn als er meer samenhang en afstemming zou komen tussen overheidsprogramma's in Noord-Brabant die zich richten op innovatie bij de verduurzaming van de landbouw: van het stimuleren van de pioniers en de koplopers tot duurzame verankering van innovaties bij de meerderheid. Innovatie is een samenspel van overheid en bedrijfsleven: de overheid zorgt voor de kaders en het bedrijfsleven voor rendabele bedrijven. De provincie heeft een belangrijke rol bij het bewaken van die samenhang, in samenwerking met het bedrijfsleven. Maar ook het programma Brabants Bodem heeft een eigen verantwoordelijkheid om het programma goed af te stemmen met andere initiatieven. Zie ook paragraaf 3 over de context van Brabants Bodem.

Ideeën voor het vervolg van het programma (paragraaf 4.3)

In de gesprekken met de externe en interne respondenten, maar ook in de bijeenkomsten van de bestuurlijke klankbordgroep en de stuurgroep zijn veel ideeën besproken die in een vervolg van het programma Brabants Bodem aan de orde zouden kunnen komen. Soms gaat het om een voortzetting of uitbouw van huidige projecten, soms zijn de ideeën nieuw.

- Ecologische diensten in bedrijfsmodel – verdere ontwikkeling van financiële beloning voor uitvoeren ecologische diensten.
- Structurele beloningen op basis van biodiversiteitsmonitoren – nu nog tijdelijk en afhankelijk van overheden.
- Blijvende aandacht voor duurzaamheid, naast verbetering van het verdienvermogen.
- Aan de slag met de Biodiversiteitsmonitor Akker- en Tuinbouw.
- Uitwerken organisatievormen voor kleinschalige samenwerking op gebiedsniveau: sociale innovatie.
- Leveren van instrumenten voor concretisering groenblauwe gebiedsgerichte aanpak: de hoe-vraag.
- Individuele advisering koplopers/pioniers.
- Ontsluiten kennis en ervaring deelnemers BBM.
- Andere invulling landschaplabel: niet doorgaan op de ingeslagen weg.

Verbinding met Van Gogh Nationaal Park – geografisch werkgebied (paragraaf 5.1)

De verbinding met het Van Gogh Nationaal Park heeft enkele voordelen. In het verleden is de financiering van Brabants Bodem in belangrijke mate te danken aan de connectie met het VGNP. In 2024 wordt een besluit genomen of het VGNP de formele NP-status zal krijgen. Onzeker is of die status weer gaat helpen bij nieuwe financiering. De regionale schaal biedt voordelen en het netwerk met het VGNP is waardevol. De inhoudelijke missie en doelstellingen van Brabants Bodem zijn op zich niet exclusief voor het VGNP, maar zijn van toepassing voor de hele provincie. Voor de BBM is dit al in praktijk gebracht.

Voorstel is om de huidige constructie in stand te houden: de kern van de activiteiten van Brabants Bodem ligt in het VGNP en bij succes van een project kan het werkgebied worden uitgebreid.

Interne organisatie en stimuleren beweging (paragraaf 5.2)

Voortzetting van de huidige governance. De klankbordgroep concentreert zich zoveel mogelijk op inhoudelijke discussies: koers, strategie, samenstelling programma en aard en uitvoering van de projecten.

Veel respondenten spreken over een 'beweging' die nodig is om de transitie naar een duurzame landbouw op gang te brengen: een combinatie van inhoudelijke ontwikkeling/vernieuwing en het vergroten van het aantal mensen, organisatie en bedrijven dat deel uitmaakt van de beweging. Die transitie is een ontwikkeling die waarschijnlijk nog decennia zal vergen.

Brabants Bodem kan die beweging meer expliciet stimuleren en organiseren: het (meer) activeren van de partners van Brabants Bodem, collega's van aanpalende programma's, het agrarisch bedrijfsleven (o.a. Rabobank en Agrifirm) en niet te vergeten de vele honderden agrarisch ondernemers die deelnemen aan één of meer van de Brabants Bodem-projecten.

Een vraagstuk is wat de optimale looptijd van het vervolg van het programma is: de transitie vraagt om langjarige ontwikkelingen en het bieden van een lange termijnperspectief aan agrarisch ondernemers: liefst 20 à 30 jaar. Een kortere programmaperiode van vijf à zes jaar biedt de gelegenheid om, met het lange termijnperspectief op de horizon, de bakens te verzetten en het programma aan te passen op basis van actuele ontwikkelingen in de politiek-bestuurlijke context, de voortschrijdende innovatie en zich ontwikkelende inzichten.

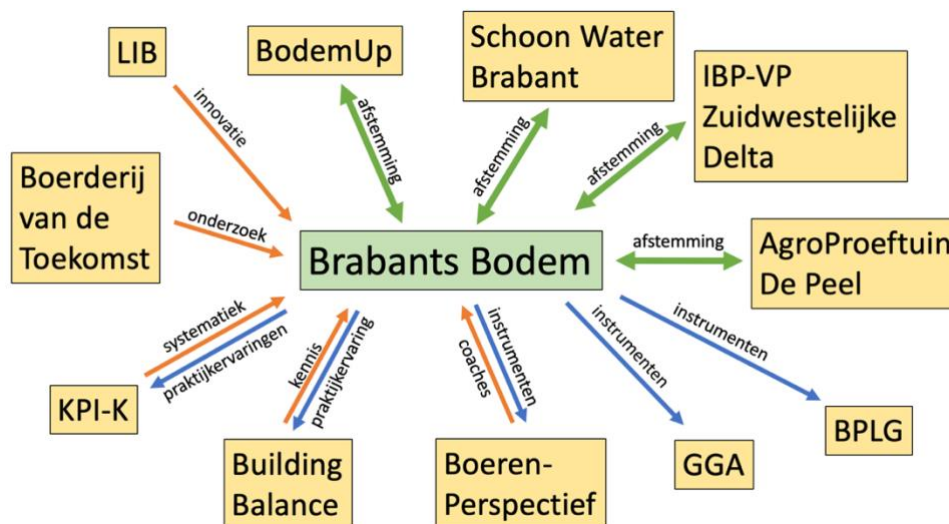
Concrete suggesties voor het versterken van de beweging:

- In de verkennende gesprekken is een paar keer de vraag gesteld of de juiste partners verbonden zijn aan het programma. In de aanloop naar het vervolg van het programma zou het goed zijn om na te gaan of nieuwe partners het programma kunnen en willen versterken en of er huidige partners zijn die hun deelname willen heroverwegen.
- Deelnemers aan Brabants Bodem-projecten raadplegen over verbeteringen aan de projecten, ideeën/wensen voor andere vernieuwingen, behoefte aan ondersteuning bij verduurzaming bedrijfsvoering enzovoort. Bij ieder project nagaan hoe de feedback het beste georganiseerd kan worden: klankbordgroep, evaluatie, een whatsapp-groep met de deelnemers, een gedeelde projectomgeving etc.
- Geluid vanuit agrarisch ondernemers bottom up beter en sterker organiseren, samen met andere provinciale programma's en initiatieven gericht op landelijk gebied/agrariërs zoals: BAJK, coaches BodemUp, netwerk Goed Boeren, klanten/contacten Agrifirm, Rabobank, HAS en middelbare agrarische opleidingen.
- Op ambtelijk niveau één of twee keer per jaar bij elkaar komen met aanpalende provinciale programma's (landbouw/verdienmodel/duurzaam). Uitwisselen ontwikkelingen, successen, moeilijkheden, plannen, samenwerkingskansen e.d.

Positie Brabants Bodem t.o.v. andere programma's (paragraaf 3 en 5.3)

De huidige constructie met de huidige partners, een zelfstandig programma en een eigen stuurgroep wordt gehandhaafd. Uiteraard moet er oog zijn voor wat andere, aanpalende programma's doen en moet daar goed mee worden afgestemd en samengewerkt. Zie paragraaf 3

over de context van Brabants Bodem: sommige initiatieven leveren input aan Brabants Bodem, met andere moet goed worden afgestemd en voor weer andere levert Brabants Bodem input door middel van concreet instrumentarium.

Goede inhoudelijke samenwerking met al deze initiatieven is belangrijk: het gaat om gezamenlijk werken aan de transitie naar de duurzame landbouw.

Naast een oriëntatie op de meer overheidsgestuurde initiatieven, zou het goed zijn om in het vervolg van het programma ook een beter beeld te krijgen van de goede duurzame initiatieven binnen commerciële programma's van Agrifirm, Cosun, FrieslandCampina, Rabobank enzovoort. En vervolgens te bezien of afstemming of samenwerking leidt tot versterking van het programma en het aanhaken aan de gehele keten.

Vervolgstappen (paragraaf 6)

- Vaststelling koersdocument
- Ontwikkelen nieuw programmadoocument met o.a. verkenning vraagstukken:
 - o Nieuwe partners?
 - o Gesprekken met andere programma's en initiatieven
 - o Uitwerking aanpak per sector
 - o Uitwerking van de 'beweging' naar de duurzame landbouw transitie.
 - o Mogelijke financiering op programma- en/of projectniveau.

1 Aanleiding en aanpak verkenning vervolg Brabants Bodem

Aanleiding verkenning

Het huidige programma Brabants Bodem loopt eind 2025 af. Bureau ZET voert in opdracht van de stuurgroep Brabants Bodem een verkenning uit naar een mogelijk vervolg van het programma. Doel van deze verkenning is om inhoudelijke input op te halen en een mogelijke koers te schetsen op basis waarvan de stuurgroep een besluit kan nemen over het vervolg van Brabants Bodem.

In de verkenning staan twee vragen centraal:

1. Wat kan, in de huidige context, de meerwaarde zijn van een vervolg van het programma Brabants Bodem? Blijft in een eventueel vervolg de kern van het programma gehandhaafd of moet deze worden aangepast?
2. In welke vorm zou een vervolg van het programma Brabants Bodem gegoten kunnen worden om de kern van het programma goed te bedienen?

Aanpak verkenning

Bureau ZET heeft in twee verschillende rondes gesprekken gevoerd. In december 2023 is gesproken met twaalf externe respondenten uit de ruimere omgeving van Brabants Bodem. In januari 2024 is gesproken met de leden van de stuurgroep en de bestuurlijke klankbordgroep. Zie bijlage 1 en 2 voor de namen van de gesprekspartners. De resultaten van beide gespreksrondes samen zijn gepresenteerd en besproken in de bijeenkomst van de Bestuurlijke Klankbordgroep op 1 februari 2024. Vervolgens heeft Bureau ZET een advies opgesteld, dat is besproken in de stuurgroep op 29 februari 2024. Voorliggend koersdocument is gebaseerd op het advies en de bespreking in de stuurgroep en de bespreking in de klankbordgroep op 4 april 2024.

Koersdocument

In de voorliggende notitie gaan de onderzoekers van Bureau ZET achtereenvolgens in op:

- De context van Brabants Bodem: actuele ontwikkelingen en 'aanpalende' initiatieven en programma's
- Bouwstenen voor inhoudelijke koers
- Organisatie en geografisch werkgebied
- Volgende stappen

2 De kern en de kracht van Brabants Bodem

In de gesprekken is aan externe en interne respondenten gevraagd wat zij beschouwen als de kracht en de kern van het programma Brabants Bodem. Deze vraag leverde, naast veel overeenkomsten, ook veel verschillende beelden op. Bij externe gesprekspartners is het programma vaak minder goed bekend of kent men vooral het project de Brabantse Biodiversiteitsmonitor Melkveehouderij (BBM). Ook relatief nieuwe vertegenwoordigers van de partners van Brabants Bodem hebben moeite het programma precies te duiden. De naam van het programma wekt de indruk dat Brabants Bodem zich vooral of uitsluitend op een gezonde, vitale bodem richt.

Elementen die vaak terugkomen als kracht of kern van Brabants Bodem:

- De goede samenwerking tussen gelijkwaardige partners. Vrijwel alle respondenten, vooral de interne, vinden de samenstelling van de partners van het programma een succesfactor. Alle belangen zitten aan tafel en de verhoudingen zijn goed. Uiteraard is er soms inhoudelijke discussie, maar die is nodig om stappen verder te komen.
- Het bottom-up karakter. Het werken 'van onderop' komt terug in de samenstelling van de partners van het programma, maar ook in het betrekken van de doelgroep agrarische ondernemers, de werkvloer van het programma.
- De koppeling tussen duurzaamheid en het verdienvermogen van agrarische ondernemers. Binnen het programma leeft de overtuiging breed dat de transitie naar een duurzame landbouw alleen kan slagen wanneer duurzame doelen of maatregelen onderdeel worden van het bedrijfsmodel en bijdragen aan het verdienvermogen. Dit verdienvermogen is vooral van belang voor de melkveehouderij. Voor andere agrarische sectoren is het verdienvermogen soms minder van belang, maar gaat het meer om verduurzaming van het bedrijfsmodel, het voldoen aan duurzaamheidsvereisten en de 'license to produce'. Verduurzaming van de bedrijfsvoering moet altijd randvoorwaarde zijn voor beloning, in welke vorm dan ook.
- Focus op zaken die wél kunnen. Het programma heeft een pragmatische insteek: beloon het behalen van duurzame doelen (doelsturing i.p.v. maatregelsturing) en laat ondernemers zelf kiezen wat past in hun bedrijfsvoering. Sommige partners in het programma hebben zelf ook invloed om zaken te versterken/verbeteren, bijv. grondbeschikbaarheid, de prijs van grond.
- Het richten op (toepassing van) innovatie door middel van het uitzetten van experimenten in de praktijk en het opschalen van succesvolle vernieuwingen. Het programma zet in op het doorbreken van bestaande patronen.

Conclusies Koers

- Voortzetting en versterking van de sterke punten van het programma.
- Laat in de communicatie over het programma en de projecten meer zien waar het hele programma voor staat door de kernelementen te benoemen: bottom-up samenwerking van gelijkwaardige partners, verduurzaming gekoppeld aan een beter verdienvermogen en/of andere voordelen voor agrarisch ondernemers, ondernemerschap en innovatie: het doorbreken van patronen.

- De naam van het programma Brabants Bodem wekt de indruk dat het programma zich vooral op de bodem richt. De (merk)naam Brabants Bodem is enigszins gevestigd, dus een naamsverandering is niet raadzaam. Wel is het duidelijker om een subtitel (pay off) te verbinden aan de naam. Bijvoorbeeld: 'duurzaam boeren verdient beter'.

3 De context van Brabants Bodem

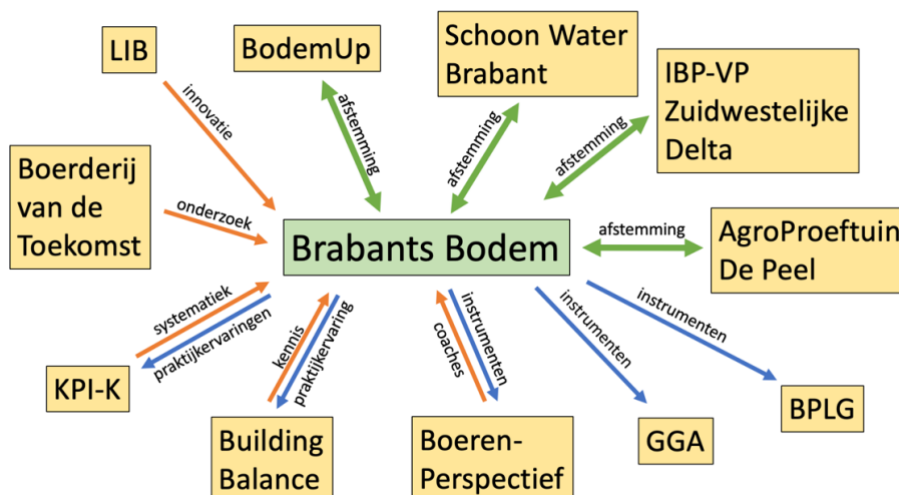
Alle gesprekspartners zijn van mening dat een eventueel vervolg van het programma Brabants Bodem gezien moet worden vanuit de (huidige) context, de omgeving van het programma en welke rol Brabants Bodem dan zou kunnen innemen: welke meerwaarde heeft het programma en wat doet het programma anders dan andere initiatieven?

Tegelijkertijd wordt erkend dat er op dit moment veel ontwikkelingen tegelijkertijd plaatsvinden, dat er veel onzekere factoren zijn (bijvoorbeeld als gevolg van de parlementsverkiezingen) en dat een diepgaande analyse van en aansluiting op de actuele context veel tijd vergt.

In de verkenning zijn de volgende overheidsinitiatieven en -programma's genoemd als waardevol om mee af te stemmen of om rekening mee te houden:

- Brabants Programma Landelijk Gebied (BPLG)
- Groenblauwe gebiedsgerichte aanpak (GGA)
- Stuurgroep Landbouw Innovatie Brabant (LIB)
- Bodem Up!
- Boerderij van de Toekomst
- Building Balance
- Boerenperspectief
- Schoon Water Brabant
- KPI-K
- AgroProeftuin De Peel
- IBP Vitaal Platteland Zuidwestelijke Delta

In onderstaande afbeelding staat schematisch de positie aangegeven van Brabants Bodem. Aan de linkerkant staan overheidsinitiatieven die op verschillende manieren input geven aan Brabants Bodem. Aan de rechterkant staan initiatieven waarvoor Brabants Bodem input (voeding) kan leveren. In het midden staan initiatieven, waarmee goed afgestemd moet worden om elkaar te kunnen versterken en om dubbelingen te voorkomen.

In bijlage 3 is van elk initiatief een korte omschrijving opgenomen, een link naar de website en is aangegeven wat de relatie (potentieel) is met Brabants Bodem.

Behalve de relaties met verschillende overheidsinitiatieven en -programma's is er uiteraard ook nauwe samenwerking met de partners van Brabants Bodem en de (biologische) landbouwsector.

Naast een oriëntatie op de meer overheidsgestuurde initiatieven, zou het goed zijn om in het vervolg van het programma ook een beter beeld te krijgen van de goede duurzame initiatieven binnen commerciële programma's van Agrifirm, Cosun, FrieslandCampina, Rabobank enzovoort. En vervolgens te bezien of afstemming of samenwerking leidt tot versterking van het programma en het aanhaken aan de gehele keten.

4 Bouwstenen voor de inhoudelijke koers

In de gesprekken met externe en interne respondenten is verkend wat een wenselijke inhoudelijke koers zou zijn voor het programma Brabants Bodem, mocht er een vervolg op het programma komen. In dit hoofdstuk bespreken we enkele onderwerpen, bouwstenen voor het programma, met de argumenten voor verschillende posities en de conclusie voor de te volgen koers.

4.1 Breedte van het programma: melkveehouderij en andere agrarische sectoren

Bij de start in 2019 was het programma Brabants Bodem vooral gericht op grondgebonden melkveehouders, omdat weidegronden een belangrijke bijdrage leveren aan het karakteristieke landschap in het Van Gogh NP en omdat het verdienmodel juist in de melkveehouderij sterk onder druk staat, zeker bij de extensievere bedrijven, mede door de grote concurrentie en de daarmee gepaard gaande hoge kosten voor landbouwgrond. De weidebodems zijn bovendien vaak vitaler en rijker aan bodemleven en het bufferend vermogen van de bodem draagt bij aan de natuurkwaliteit van het gebied. Naast de melkveehouders worden echter ook al boomtelers, akkerbouwers en varkenshouders genoemd in het projectplan als agrarisch ondernemers die een waardevolle bijdrage kunnen leveren door het sluiten van de kringloop op het bedrijf of tussen bedrijven in de regio of door een bijdrage te leveren aan de energieopgave.

In de loop van het programma is, mede door het succes van de BBM, in de beleving de focus vooral komen te liggen op de melkveehouderij, maar er zijn meerdere projecten uitgevoerd die op andere sectoren waren gericht.

De verbreding van de aandacht naar andere agrarische sectoren was regelmatig onderwerp van discussie binnen de stuurgroep, met name als het de meer intensieve teelten betrof. Ook in de gesprekken in deze verkenning is veel gesproken over mogelijke verbreding. Een grote meerderheid van de respondenten is voorstander van een brede aandacht van het programma voor alle (grondgebonden) sectoren, maar sommige respondenten pleiten voor een focus op de melkveehouders.

Argumenten voor focus op de melkveehouderij:

- Blijvend grasland, vooral extensief gebruikt, is relatief duurzaam m.b.t. biodiversiteit, een gezonde bodem en schoon water en levert een bijdrage aan de landschappelijke kwaliteit.
- De sector heeft het economisch zwaar en heeft hulp nodig om te concurreren met andere economisch rendabelere sectoren, met name als het gaat om het verwerven/gebruiken van grond.
- Je kunt in een bescheiden regionaal programma niet alles aanpakken. Focus op waar je goed in bent, zoals is gebleken met de BBM.
- Het programma zou geen sectoren moeten willen stimuleren die je vanuit duurzaamheidsoogpunt liever niet hebt in kwetsbare gebieden.

Argumenten voor verbreding van de scope van het programma naar andere agrarische sectoren:

- De agrarische sectoren hangen met elkaar samen, zeker in de kringlooplandbouw. Er is al veel uitwisseling van grond tussen akkerbouwers en melkveehouders om wisselteelten mogelijk te maken en de mest van veebedrijven wordt gebruikt voor bijvoorbeeld boomkwekerijen. Brabants Bodem zou die samenhang en samenwerking kunnen stimuleren.
- Veel ontwikkelingen zijn vanuit duurzaamheidsperspectief wellicht onwenselijk, zoals de toename van intensieve teelten en terugloop van melkveebedrijven, maar wel een realiteit, waar je met de doelen van Brabants Bodem op in zou moeten spelen.
- Bij veel sectoren is nog veel duurzaamheidswinst mogelijk en nodig. Een (bijna uitontwikkeld) instrument als de Biodiversiteitsmonitor Akker- en Tuinbouw kan daarbij helpen.
- Voor agrarische ondernemers in andere sectoren dan de melkveehouderij is het verdienvermogen niet de kritieke factor, maar gaat het meer om de 'license to produce': voldoen aan duurzaamheidseisen en geen gedoe met de omgeving.
- De (melk)veehouderij zal in omvang afnemen, terwijl andere vormen van grondgebruik toenemen, door ontwikkelingen als de eiwittransitie (minder vleesconsumptie, meer plantaardig) en het beleid om emissies van ammoniak en broeikasgassen te reduceren.

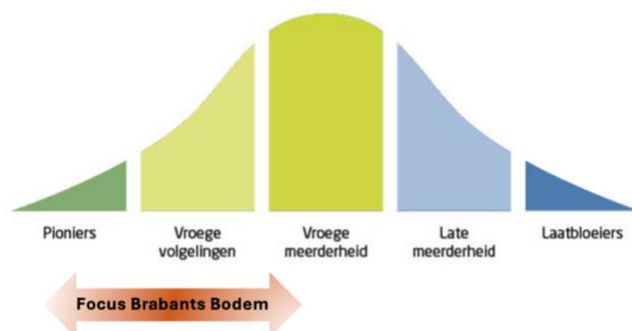
Conclusie voor de te volgen koers

In het vervolg van het programma richt de koers zich op een brede aandacht voor alle (grondgebonden) agrarische sectoren, onder meer vanuit het argument van de samenwerking tussen sectoren. Het doel is verduurzaming, gekoppeld aan een goed verdienmodel en perspectief voor ondernemers. De melkveehouderij heeft geen exclusieve positie in het programma. Wenselijk is duurzaam grondgebruik met zo min mogelijk emissies.

De verschillende agrarische sectoren lopen uiteen in aard, omvang, duurzaamheidsimpact en verdienvermogen. Met het oog op die verschillen zou in het vervolg van het programma per sector uitgewerkt moeten worden wat binnen Brabants Bodem de rol en aanpak is om tot duurzame resultaten per sector te komen.

4.2 Innovatie: focus op koplopers en/of opschaling

Eén van de eigenschappen van Brabants Bodem is dat het programma zich richt op het toepassen van innovaties. Terugkerend discussiepunt in de stuurgroep is of het programma zich vooral moet richten op de koplopers (pioniers) of juist op de opschaling naar vroege volgelingen en/of een (vroege) meerderheid van agrarische ondernemers. Zie ook onderstaande afbeelding.

Met de BBM is het gelukt om meer dan een kwart van alle Brabantse melkveehouders te laten deelnemen. De verwachting is dat in 2024 nog meer bedrijven zullen aansluiten tot ongeveer een derde van alle Brabantse melkveehouders. Daarmee is de opschaling voor een belangrijk deel geslaagd. Sommige respondenten vinden dat de taak van Brabants Bodem voor de BBM erop zit: zorg ervoor dat de BBM ergens wordt ondergebracht en structureel door kan gaan, zodat Brabants Bodem zich op andere vernieuwingen kan richten.

Argumenten voor focus op koplopers/pioniers:

- Voor de transitie naar een duurzame landbouw is systeemvernieuwing nodig. Koplopers/pioniers steken hun nek uit om uit te vinden hoe die systeemvernieuwing in de praktijk kan werken.
- Koplopers worden niet (voldoende) beloond. Vaak vallen ze net buiten allerlei bestaande regelingen voor subsidie/ondersteuning. De beloning vanuit de BBM is voor hen te laag, terwijl het voor meer reguliere agrariërs een leuke extra beloning is.
- Regelgeving/systeem is niet ingericht op koplopers/vernieuwing. Agrarisch ondernemers zitten vaak in een keurslijf van regelgeving en voorschriften. Daarvan afwijken om een vernieuwing uit te proberen is vaak niet mogelijk of erg moeilijk. Het programma Brabants Bodem zou hen daar wellicht bij kunnen ondersteunen.

Argumenten voor het accent op opschaling van de toepassing van innovaties:

- Bij de transitie naar een duurzame landbouw moeten uiteindelijk alle agrarische bedrijven meedoen. De door de pioniers ingezette vernieuwing moet gestimuleerd worden bij de vroege volgelingen en de vroege meerderheid. In laatbloeiërs/achterblijvers moet geen energie worden gestoken.
- Pioniers of voorbeeldbedrijven lopen soms ver voor de muziek uit. Agrarische ondernemers zien het werk van de pioniers lang niet altijd als iets voor hun eigen bedrijf om na te volgen. Ondernemers maken hun eigen keuze op basis van de situatie en bedrijfsvoering van hun eigen bedrijf. Brabants Bodem slaat een brug tussen verschillende groepen ondernemers. De BBM is een goed voorbeeld: iedere ondernemer kan eigen keuzes maken in de KPI's en het ambitieniveau.

Conclusie koers

Brabants Bodem richt zich met name op de eerste twee groepen uit de figuur: de pioniers en de vroege volgelingen, die aantoonbaar verdergaande duurzaamheidsprestaties leveren. Zij verdienen extra ondersteuning bij het verkrijgen van beloning en omgaan met regelgeving die niet op vernieuwing is ingericht.

Uiteindelijk is het de bedoeling dat de projecten van Brabants Bodem uiteindelijk de potentie hebben om bij de vroege en late meerderheid te landen.

De BBM blijft onderdeel van het programma, ook al is het doel van de BBM op zich bereikt (opschaling tot aan vroege meerderheid). De deelnemers aan de BBM (streven: 600) vormen een deel van de ingezette beweging naar verduurzaming van de landbouw en je kunt met deze bedrijven werken aan andere vernieuwingen. Bovendien straalt het succes van de BBM af op het programma Brabants Bodem, wat kan helpen bij de financiering van andere vernieuwingen.

Borging of verankering van innovaties is een belangrijke factor bij de verduurzaming van de landbouw. Bij afronding van (succesvolle) projecten is het van belang te onderzoeken hoe de borging georganiseerd wordt: heeft Brabants Bodem nog een rol bij een vervolg of kan het project goed overgedragen worden?

Het zou goed zijn als er meer samenhang en afstemming zou komen tussen overheidsprogramma's in Noord-Brabant die zich richten op innovatie bij de verduurzaming van de landbouw: van het stimuleren van de pioniers en de koplopers tot duurzame verankering van innovaties bij de meerderheid. Innovatie is een samenspel van overheid en bedrijfsleven: de overheid zorgt voor de kaders en het bedrijfsleven voor rendabele bedrijven. De provincie heeft een belangrijke rol bij het bewaken van die samenhang, in samenwerking met het bedrijfsleven. Maar ook het programma Brabants Bodem heeft een eigen verantwoordelijkheid om het programma goed af te stemmen met andere initiatieven. Zie ook paragraaf 3 over de context van Brabants Bodem.

4.3 Ideeën en wensen voor vervolg Brabants Bodem

In de gesprekken met de externe en interne respondenten, maar ook in de bijeenkomst van de bestuurlijke klankbordgroep zijn veel ideeën besproken die in een vervolg van het programma Brabants Bodem aan de orde zouden kunnen komen. Soms gaat het om een voortzetting of uitbouw van huidige projecten, soms zijn de ideeën nieuw.

Ecologische diensten in bedrijfsmodel

Met de BBM is een begin gemaakt van beloning op basis van behaalde KPI's door melkveehouders. Verschillende respondenten zouden graag zien dat er een nog betere financiële beloning wordt ontwikkeld voor het uitvoeren van ecologische diensten door agrarisch ondernemers. Hoe kan 'de maatschappij' (een combinatie van overheid en markt) betalen voor deze maatschappelijke diensten? Maar ook: kan functionele agrobiodiversiteit (FAB, bijvoorbeeld natuurlijke plaagbestrijding) helpen om het bedrijfsmodel te verbeteren.

Zorgen dat de BBM structureel wordt gefinancierd

De financiering van de BBM en op termijn de Biodiversiteitsmonitor Akker- en Tuinbouw (BMAT) is voorlopig nog tijdelijk en afhankelijk van overheden. Er zijn drie aspecten van de financiering:

- Financiering van het project Biodiversiteitsmonitor zelf: dit blijft nodig tot het uiteindelijk in beleid (privaat en publiek) is verankerd.
- In stand houden van de infrastructuur/governance rond de ontwikkeling van KPI's en de inzet daarvan in de keten en in het beleid: hier wordt aan gewerkt in een landelijk governance-project in KPI-k.
- De beloning van de prestaties. Deze zou uiteindelijk staande praktijk moeten worden.

Wellicht moet ook gekeken worden naar meer diversiteit in beloningssystematieken: niet alleen via de KPI's in de biodiversiteitsmonitors, maar bijvoorbeeld ook een eenmalige transitievergoeding (voor extensivering), eventueel aangevuld met nieuwe overheidssubsidies (ecosysteemdiensten). Zie onder meer het recente rapport 'Onder de streep' van Wij.land, met een bijdrage van Brabants Bodem.

De duurzaamheidsdoelstelling mag niet verwateren, naast verbetering van het verdienvermogen.

Vanuit de waterschappen en de milieufederatie wordt benadrukt dat duurzaamheid een van de doelstellingen van Brabants Bodem is, naast verbetering van het verdienvermogen. Het principe

‘bodem en water sturend’, dat ook terugkomt in het BPLG, roept aan de ene kant nog vragen op, maar kan helpen om de duurzaamheidsambities van het programma aan te scherpen en/of verder uit te werken.

Oppakken Biodiversiteitsmonitor Akker- en Tuinbouw

Momenteel wordt de biodiversiteitsmonitor Akker- en Tuinbouw uitgetest in een pilot in Zeeland, West-Brabant en Zuid-Holland. Veel respondenten vinden dat Brabants Bodem hiermee aan de slag moet gaan, gezien het succes van de BBM.

Samenwerking op gebiedsniveau (kleinschalig)

Tot nu was het programma vooral gericht op individuele ondernemers, die kunnen deelnemen aan projecten zoals de BBM. Het programma zou zich in het vervolg ook kunnen richten op sociale innovatie door samenwerking op gebiedsniveau op kleine schaal te bevorderen. Dat kan gaan om beschikbaarheid van grond, uitwisseling van grondstoffen/mest in kringlooplandbouw, gezamenlijk ecosysteemdiensten verrichten, gezamenlijk inrichten van ecologische verbindingszones enzovoort. Er leven veel vragen m.b.t. het ontwikkelen van in de praktijk goed werkende nieuwe organisatievormen.

Ontwikkeling instrumenten concretisering groenblauwe gebiedsgerichte aanpak

De projecten van Brabants Bodem kunnen behulpzaam zijn bij het concretiseren van de groenblauwe gebiedsgerichte aanpak in de provincie: de hoe-vraag. Bijvoorbeeld de biodiversiteitsmonitoren (melkvee, akker- en tuinbouw), agroforestry, duurzame gronduitgifte. Brabants Bodem kan de mogelijkheden ontwikkelen en praktijkklaar maken voor toepassing in de GGA.

Individueel advies koplopers/pioniers

Pioniers lopen vaak op tegen de grenzen van het systeem. Vernieuwingen waarmee ze aan de slag willen, passen niet in de regelgeving of in subsidieregelingen. Is het een rol voor Brabants Bodem om pioniers op maat individueel te adviseren bij het toepassen van vernieuwingen in hun bedrijfspraktijk?

Ontsluiten kennis en ervaring deelnemers BBM

De ruim 650 deelnemers aan de BBM vormen een geweldig menselijk kapitaal: samen hebben ze veel kennis hoe je hoger kunt scoren op de BBM-KPI's. Ondernemers zouden elkaar tips kunnen geven om nog een stap verder te zetten. Hiervoor wordt de BBM-leergemeenschap opgezet. Daarbij wordt aansluiting gezocht bij de bestaande kennisinfrastructuur (LBI, Bodem UP, BAJK, HAS, Netwerk Goed Boeren etc.).

Landschapslabel anders invullen

In de gesprekken is het landschapslabel vaak besproken. Oordelen variëren van ‘goed dat we het hebben geprobeerd’ tot ‘ik heb er nooit iets in gezien’, maar de algemene tendens was dat het beter is om het project te beëindigen: het kost veel aandacht en energie en het heeft niet opgeleverd wat ervan werd verwacht. Verder gaan met het landschapslabel heeft alleen zin als het een andere invulling krijgt.

5 Organisatie vervolg Brabants Bodem

5.1 Verbinding met Van Gogh Nationaal Park – geografisch werkgebied

Brabants Bodem is van het begin af aan verbonden met het Van Gogh Nationaal Park (VGNP). In de gespreksrondes is deze verbinding besproken. De volgende zaken kwamen daarbij naar voren:

- Voor veel mensen zijn de voordelen van de verbintenis met het VGNP onduidelijk.
- In 2024 besluit LNV over de status van het VGNP. De waarde van de verbinding met Brabants Bodem wordt daardoor beïnvloed.
- In het verleden heeft het label VGNP geleid tot succesvolle financiering van het programma Brabants Bodem (4,5 miljoen euro uit IBP).
- Andersom is Brabants Bodem als succesvol programma ook van belang voor het VGNP: in de aanvraag van de NP-status staat Brabants Bodem prominent vermeld.
- Sommige respondenten voelen zich buitengesloten, omdat ze niet bij het werkgebied horen.
- Veel respondenten vinden dat de grenzen van het VGNP niet te strikt gehanteerd moeten worden. Het programma Brabants Bodem zou eigenlijk provincie breed moeten zijn.
- Sommige respondenten vinden de schaalgrootte van het VGNP passend/prettig: de lijnen zijn kort, er is een goed netwerk en het aantal partners is te overzien.
- De werkwijze en het netwerk van het VGNP vertonen parallellen met Brabants Bodem, wat allerlei kruisbestuivingen mogelijk maakt zonder extra governance.
- Het netwerk van het VGNP maakt deel uit van de ‘beweging’ die werkt aan de transitie naar een duurzame landbouw. Daarbij is het bieden van concreet handelingsperspectief een belangrijk instrument om de beweging te versterken.
- Het VGNP voert enkele focusprogramma’s uit, die nauw samenhangen met de activiteiten en projecten van Brabants Bodem (in feite ook een focusprogramma van het VGNP). Onder meer:
 - o Groenblauwe dooradering
 - o Versailles van het noorden (gericht op boomkwekerijen).

Conclusie koers

De verbinding met het Van Gogh Nationaal Park heeft enkele voordelen. In het verleden is de financiering van Brabants Bodem in belangrijke mate te danken aan de connectie met het VGNP. In 2024 wordt een besluit genomen of het VGNP de formele NP-status zal krijgen. Onzeker is of die status weer gaat helpen bij nieuwe financiering. De regionale schaal biedt voordelen en het netwerk met het VGNP is waardevol. De inhoudelijke missie en doelstellingen van Brabants Bodem zijn op zich niet exclusief voor het VGNP, maar zijn van toepassing voor de hele provincie. Voor de BBM is dit al in praktijk gebracht.

Voorstel is om de huidige constructie in stand te houden: de kern van de activiteiten van Brabants Bodem ligt in het VGNP en bij succes van een project kan het werkgebied worden uitgebreid.

5.2 Interne organisatie en stimuleren beweging

De wijze waarop het programma Brabants Bodem is georganiseerd is een terugkerend onderwerp van gesprek. In 2023 is de interne organisatie van het programma gewijzigd: het dagelijks beraad met de organisaties, die het programma uitvoeren (uitvoeringsteam), is omgevormd met de

intentie om tot een meer slagvaardige stuurgroep te komen en de voormalige stuurgroep, waarin alle partners zitting namen, is omgevormd tot een bestuurlijke klankbordgroep. Enkele nieuwe vertegenwoordigers van de partners merkten op dat in de vergaderingen in het najaar van 2023 wel erg veel aandacht was voor de governance en daardoor minder aandacht voor de inhoudelijke projecten of de strategie. Sommige respondenten spreken liever van een ‘beweging’ van heel veel min of meer eensgezinde organisaties die samen dezelfde doelen nastreven, waarbij de formele governance er minder toe doet. Anderen, zoals de vertegenwoordigers van agrarische organisaties vinden het juist jammer dat ze niet meer in de stuurgroep zitten en zo minder invloed menen te hebben.

Velen zien het grote aantal partners in het programma als een belangrijke kracht, maar zien tegelijkertijd dat het lastig is om ieders inbreng goed te organiseren.

Conclusie koers

Voortzetting van de huidige governance. De klankbordgroep concentreert zich zoveel mogelijk op inhoudelijke discussies: koers, strategie, samenstelling programma en aard en uitvoering van de projecten.

Veel respondenten spreken over een ‘beweging’ die nodig is om de transitie naar een duurzame landbouw op gang te brengen: een combinatie van inhoudelijke ontwikkeling/vernieuwing en het vergroten van het aantal mensen, organisatie en bedrijven dat deel uitmaakt van de beweging. Die transitie is een ontwikkeling die waarschijnlijk nog decennia zal vergen.

Brabants Bodem kan die beweging meer expliciet stimuleren en organiseren: het (meer) activeren van de partners van Brabants Bodem, collega’s van aanpalende programma’s, het agrarisch bedrijfsleven (o.a. Rabobank en Agrifirm) en niet te vergeten de vele honderden agrarisch ondernemers die deelnemen aan één of meer van de Brabants Bodem-projecten.

Een vraagstuk is wat de optimale looptijd van het vervolg van het programma is: de transitie vraagt om langjarige ontwikkelingen en het bieden van een lange termijnperspectief aan agrarisch ondernemers: liefst 20 à 30 jaar. Een kortere programmaperiode van vijf à zes jaar biedt de gelegenheid om, met het lange termijnperspectief op de horizon, de bakens te verzetten en het programma aan te passen op basis van actuele ontwikkelingen in de politiek-bestuurlijke context, de voortschrijdende innovatie en zich ontwikkelende inzichten.

Concrete suggesties voor het versterken van de beweging:

- In de verkennende gesprekken is een paar keer de vraag gesteld of de juiste partners verbonden zijn aan het programma. In de aanloop naar het vervolg van het programma zou het goed zijn om na te gaan of nieuwe partners het programma kunnen en willen versterken en of er huidige partners zijn die hun deelname willen heroverwegen.
- Deelnemers aan Brabants Bodem-projecten raadplegen over verbeteringen aan de projecten, ideeën/wensen voor andere vernieuwingen, behoefte aan ondersteuning bij verduurzaming bedrijfsvoering enzovoort. Bij ieder project nagaan hoe de feedback het beste georganiseerd kan worden: klankbordgroep, evaluatie, een whatsapp-groep met de deelnemers, een gedeelde projectomgeving etc.
- Geluid vanuit agrarisch ondernemers bottom up beter en sterker organiseren, samen met andere provinciale programma’s en initiatieven gericht op landelijk gebied/agrariërs zoals:

- BAJK, coaches BodemUp, netwerk Goed Boeren, klanten/contacten Agrifirm, Rabobank, HAS en middelbare agrarische opleidingen.
- Op ambtelijk niveau 1 of 2 keer per jaar bij elkaar komen met aanpalende provinciale programma's (landbouw/verdienmodel/duurzaam). Uitwisselen ontwikkelingen, successen, moeilijkheden, plannen, samenwerkingskansen e.d.

5.3 Positie programma Brabants Bodem t.o.v. andere (provinciale) programma's

Sommige externe respondenten vroegen zich af of het programma Brabants Bodem ondergebracht zou moeten worden in een samenhangend stelsel van provinciale programma's, met de provincie als regisseur van het landelijk gebied, die ook de belangrijkste financieringsbronnen beheert.

Voordelen daarvan zouden zijn:

- Meer samenhang tussen programma's
- Wellicht minder programma's en minder bestuurlijke drukte
- Meer systematische aanpak mogelijk, die nodig is voor de transitie naar een meer duurzame landbouw
- Beter stuurbaar op duurzaamheidsnormen.

Sommige andere respondenten vonden dat de werkwijze en het gedachtengoed en de (succesvolle) projecten voortgezet moesten worden na afloop van de looptijd van Brabants Bodem, maar hadden nog geen principieel oordeel of Brabants Bodem een zelfstandig, onafhankelijk programma moest blijven of beter kon samengaan, al of niet in onderdelen opgesplitst, met andere (provinciale) programma's.

Maar in veel gesprekken met interne respondenten werden ook argumenten aangedragen voor handhaving van de huidige constructie, dus een zelfstandig programma met een eigen stuurgroep:

- De huidige samenwerking tussen de partners is waardevol en die zou verloren gaan als Brabants Bodem opgaat in andere programma's.
- Als Brabants Bodem een provinciaal project zou worden, is het niet meer van de partners. De goede samenwerking is een van de sterke punten van het programma.
- Het bottom-up karakter op de regionale schaal van het Van Gogh NP is moeilijker te handhaven op provinciaal niveau, zeker als het meer top down wordt aangestuurd door de provincie.
- Met een relatief klein programma is een slagvaardige en pragmatische aanpak mogelijk.
- Veel partners waren beducht voor afhankelijkheid van de provinciale politiek: een volgend college van GS kan een andere koers varen dan het huidige.

Conclusie koers

De huidige constructie met de huidige partners, een zelfstandig programma en een eigen stuurgroep wordt gehandhaafd. Uiteraard moet er oog zijn voor wat andere, aanpalende programma's doen en moet daar goed mee worden afgestemd en samengewerkt. Zie paragraaf 3 over de context van Brabants Bodem: sommige initiatieven leveren input aan Brabants Bodem, met andere moet goed worden afgestemd en voor weer andere levert Brabants Bodem input door middel van concreet instrumentarium.

Goede inhoudelijke samenwerking met al deze initiatieven is belangrijk: het gaat om gezamenlijk werken aan de transitie naar de duurzame landbouw.

6 Aandachtspunten invullen vervolgprogramma

Na vaststelling van het koersdocument door de stuurgroep zal het vervolgprogramma uitgewerkt worden in een plan van aanpak of nieuw programmadocument. Aandachtspunten:

- Op basis van het koersdocument.
- Het uitvoeringsteam neemt hierin het initiatief, al of niet met externe ondersteuning.
- Nog te verkennen of uit te werken:
 - o Afstemming/samenwerking met andere initiatieven. Op medewerkersniveau verkennende gesprekken voeren op basis van koersdocument met overheids- en commerciële programma's en initiatieven.
 - o Samenstelling partners Brabants Bodem: aanvulling met nieuwe partners? Heroverweging huidige partners.
 - o Uitwerking aanpak per agrarische sector: welke rol kan Brabants Bodem vervullen, met het oog op welke resultaten en wat is de daarbij te volgen aanpak?
 - o Uitwerking van de 'beweging' naar de duurzame landbouw transitie: welke rol vervult het programma Brabants Bodem in het vormgeven van die beweging: een samenspel tussen (netwerken van) agrarisch ondernemers, overheidsprogramma's, commerciële (keten)bedrijven.
 - o Mogelijke financieringsbronnen. Op twee niveaus:
 - Bij de start van de huidige programmaperiode verkeerde Brabants Bodem in de luxe situatie dat er een groot budget beschikbaar was voor het programma, waar onder meer het uitvoeringsteam als motor gefinancierd kon worden. Is financiering op programmaniveau nu ook weer haalbaar?
 - Per project(idee), zie o.a. 4.3, verkennen of en welke financieringsbronnen er beschikbaar zijn.

Bijlage 1 - Respondenten externe gespreksronde

Geert Wilms	Stuurgroep LIB
Daan Groot	HAS en Natuurverdubelaar
Helga Post	PNB/Bodem Up!
Thijs Fikken	Aequator
Marinus Biemans	Gemeente Deurne
Lisanne Rietman	Gemeente Deurne
Ruud Tijssens	Agrifirm
Hanneke van Ormondt	Urgenda/Caring Farmers
Klazien Witteveen	PNB/GGA
Jolijn de Bruijn	BAJK
Alex Datema	Rabobank
Louise van der Heijden	Green Techport

Bijlage 2 - Respondenten interne gespreksronde (stuurgroep/klankbordgroep)

Mariska Harte en Mattijs de Mooi	Ministerie LNV
Lex Huibers	Collectief Midden-Brabant
Femke Dingemans en Joep van Overbeek	Brabantse Milieufederatie
Martijn Tholen	Waterschap De Dommel
Karin van den Berg	Waterschap Brabantse Delta
Ernest de Groot en Anne-Wim Vonk	Waterschap Aa en Maas
Michel Hardeman	Rabobank Midden-Brabant
Anneke Boezeman	Van Gogh Nationaal Park
Geert-Jan van Schijndel	Voorzitter/penningmeester
Ger de Weert	Gemeente Etten-Leur
Jan Buys	Projectmanager Brabants Bodem
Jack Verhulst	Netwerk Goed Boeren
Hendrik Hoeksema	ZLTO
Joris Hogenboom	Brabants Landschap
Marc Oudenhoven	GS provincie Noord-Brabant

Bijlage 3 – Relatie tussen Brabants Bodem en andere initiatieven en programma's

Brabants Programma Landelijk Gebied (BPLG)

Het Rijk wil natuur, stikstof, water en klimaat aanpakken in het landelijk gebied: het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG). Elke provincie is verzocht om een provinciaal gebiedsprogramma op te stellen, als uitwerking van het Nationaal Programma Landelijk gebied. In de zomer van 2023 is een eerste houtkoolschets opgesteld. Eind maart 2024 hebben Gedeputeerde Staten het voorontwerp BPLG vastgesteld. Het BPLG richt zich op de realisatie van de wettelijke en provinciale doelen voor natuur, water en klimaat in het landelijk gebied. In het BPLG combineert de provincie deze doelen met een duurzaam toekomstperspectief voor Brabantse boeren. Het BPLG geeft richting aan hoe de verschillende doelen bereikt kunnen worden en welke veranderingen er nodig zijn in het landelijk gebied. Zo zijn er maatregelen geformuleerd voor een duurzaam perspectief voor de landbouw en voor het herstel van natuur en water.

Veel respondenten beschouwen het BPLG als een bruikbaar kader of een koepel voor toekomstige Brabantse initiatieven in het landelijk gebied.

Zie <https://www.brabant.nl/onderwerpen/omgevingsbeleid/samenwerken-aan-ruimtelijke-opgaven/natuur-en-landbouw/brabants-programma-landelijk-gebied>

Relatie met Brabants Bodem:

- Het BPLG is een mogelijke bron voor financiering van projecten van Brabants Bodem, zoals de biodiversiteitmonitor akker en tuinbouw.
- Brabants Bodem kan input leveren voor het BPLG door het ontwikkelen en praktijkrijp maken van concrete instrumenten zoals de BBM, het bieden van een antwoord op de hoe-vraag.

Groenblauwe gebiedsgerichte aanpak (GGA)

Om de verstoorde balans in het Brabantse landelijk gebied te herstellen werkt de provincie mee aan de 'groenblauwe gebiedsgerichte aanpak' (GGA). De benodigde verbetering van water, bodem en natuur speelt in gebieden waar diverse belangen strijden om ruimte. Dit vraagt om een transformatie met moeilijke keuzes en ingrijpende gevolgen. Zeker in een landelijk gebied waar de belangen groot en divers zijn. Het kabinet besloot in 2022 dat water en bodem sturend zijn bij zo'n herinrichting. Intussen verschijnen aan de horizon al de deadlines voor de aanpak van stallen bij veehouders, voor stikstof- en CO₂-reductie en voor de energietransitie.

Door de diverse opgaven ontstaat er bovendien een toenemende vraag naar ruimte in het landelijk gebied. Te denken valt daarbij aan natuurherstel, woningbouw en de landbouwtransitie. Het is dan zaak om het ruimtegebruik slim te combineren en in balans te krijgen met water, bodem en lucht. Dat gebeurt in nauwe samenspraak met belanghebbenden via de Groenblauwe gebiedsgerichte aanpak.

Zie <https://www.ggagroenblauw.nl>

Relatie met Brabants Bodem:

- Brabants Bodem kan concrete tools leveren voor invulling van duurzame landbouw en andere vragen binnen de GGA. Met name de 'hoe'-vraag: bijvoorbeeld hoe landbouw kan bijdragen aan de Natura 2000-doelen.

Stuurgroep Landbouw Innovatie Brabant

De Stuurgroep Landbouw Innovatie Noord-Brabant (LIB) is een samenwerkingsverband van de Provincie Noord-Brabant en de Zuidelijke Land- en Tuinbouw Organisatie (ZLTO) met als doel gezamenlijk te werken aan een duurzame en vitale land- en tuinbouw die bijdraagt aan de kwaliteit van het platteland. Dit moet worden bereikt vanuit een integrale visie op de land- en tuinbouw en het platteland en door gezamenlijke meningsvorming, organisatie van ontwikkelkracht en het uitvoeren van experimenten en projecten. LIB steunt innovaties die kunnen bijdragen aan systeemveranderingen met waarde creatie, kringlooplandbouw en doorontwikkeling als sleutelbegrippen. Hiervoor worden ondernemers in de groene ruimte uitgedaagd, gestimuleerd en ondersteund om bij te dragen aan een betere leefomgeving in Noord-Brabant. Op deze wijze kan LIB met praktische voorbeelden mede bijdragen aan een positief geluid vanuit de sector richting de maatschappij, en aan de ambitie om tot de duurzaamste en slimste agrofood regio van Europa te behoren. LIB richt zich met name op de eerste stap van de innovatieketen, de pioniers.

Zie <https://www.stuurgroepplib.net/>

Relatie met Brabants Bodem:

- Brabants Bodem is de link tussen de eerste innovatie en de opschaling.
- LIB richt zich meer op individuele ondernemers en Brabants Bodem op groepen ondernemers.
- LIB heeft een bredere thematiek dan Brabants Bodem. Het LIB volgt drie innovatiesporen: 1) fysieke leefomgeving (ecologie), 2) waarde creatie (economie) en 3) maatschappelijke inbedding en waardering (sociaal).

Bodem Up!

Bodem Up Brabant ondersteunt agrarische ondernemers bij het nemen van maatregelen op hun bedrijf om de bodem- en waterkwaliteit te verbeteren. Het streven is om ca. 2.200 agrariërs te werven als deelnemer. Zij krijgen via een bodemcoach advies op maat over passende bodemmaatregelen (via een individueel bedrijfsbodewaterplan). Zo werken zij aan een vitalere bodem en een betere waterkwaliteit. Het project wordt gezamenlijk gefinancierd door het waterschap Aa en Maas, waterschap De Dommel, waterschap Brabantse Delta, waterschap Rivierenland, Brabant Water en de provincie Noord-Brabant. Het project heeft een looptijd van 5 jaar (2022–2027).

Zie <https://bodemupbrabant.nl>

Relatie met Brabants Bodem:

- BodemUp richt zich in het innovatiespectrum op de grote meerderheid.
- Thematische focus op bodem- en waterkwaliteit.
- BodemUp richt zich op maatregelen, terwijl Brabants Bodem op doelen stuurt. Dat kan elkaar goed aanvullen. Er wordt dan ook al samengewerkt tussen beide programma's.

Boerderij van de Toekomst

De provincie Noord-Brabant wil de omslag naar kringlooplandbouw versnellen. In de (boeren)praktijk moeten deze innovaties worden ontwikkeld en ingevoerd. Het Praktijkcentrum voor Precisielandbouw bij Van den Borne Aardappelen wordt daarom verder ontwikkeld tot 'Brabantse Boerderij van de Toekomst'. Hier ligt de focus op de versnelling van data gedreven telen. De Brabantse Boerderij van de Toekomst is een samenwerking van Van den Borne Aardappelen, HAS, Wageningen UR, TU/e, ZLTO, Ministerie van LNV en provincie Noord-Brabant. De Brabantse

Boerderij van de Toekomst maakt onderdeel uit van het door het Ministerie van LNV opgezette landelijke programma Boerderij van de Toekomst.

Zie <https://www.landbouwenvoedselbrabant.nl/innovatie/boerderijvandetoeekomst/default.aspx>

Relatie met Brabants Bodem:

- Boerderij van de Toekomst is meer wetenschappelijk, (praktijk)onderzoek gericht. Zou de onderzoekskant van Brabants Bodem kunnen versterken.
- Is meer dan Brabants Bodem gericht op de innovatie-pioniers.
- Thematiek is vooral akkerbouw, maar ook gemengde bedrijven, gericht op verduurzaming van hoge productiviteit.

Building balance

Het programma Building Balance richt zich op het telen van bouwmaterialen. Het initieert, stimuleert en ondersteunt zelfstandige regionale en landelijke ketens: van land tot pand. Het programma verbindt ketenprojecten, bundelt kennis en werkt aan opschaling van experimenten. De provincie Noord-Brabant heeft circa 1 miljoen euro geïnvesteerd in een project dat een keten vorm gaat geven met zowel de vraag- als de aanbodkant. Met een doelstelling in hectares. Zie

<https://buildingbalance.eu/>

Relatie met Brabants Bodem:

- Gewassen voor bouwmaterialen kunnen een rol spelen bij het versterken van het verdienmodel en bij verduurzaming: als rustgewas of als gewas dat minder kunstmest en gewasbeschermingsmiddelen nodig heeft.
- Samenwerking zou verkend moeten worden: hoe kun je deze gewassen inpassen in een duurzame bedrijfsvoering?

Boerenperspectief

Boerenperspectief is een project in ontwikkeling, gefinancierd door het ministerie van LNV. In Noord-Brabant is ZLTO de trekker. Het is gericht op het creëren van één-loket voor coaches van agrarisch ondernemers.

Er is nog geen website over dit project.

Relatie met Brabants Bodem:

- Coaches van agrarisch ondernemers spelen een belangrijke rol bij het toepasbaar maken van innovaties en kunnen dus een rol spelen in de verspreiding van resultaten en de werving voor projecten van Brabants Bodem.
- Boerenperspectief is gericht op de ondersteuning van individuele agrarische ondernemers in de transitie.

Schoon Water Brabant

Dit programma is gericht op het verminderen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, die een risico vormen voor de kwaliteit van het grond- en oppervlaktewater. Binnen Noord-Brabant richt Schoon Water zich op de grondwaterbeschermingsgebieden en de rest (verbreding) van Brabant. Zie <https://www.schoon-water.nl/het-programma/>

Relatie met Brabants Bodem:

- Vergelijkbaar met Brabants Bodem, maar vooral gericht op waterkwaliteit.
- Qua innovatie gericht op de grote meerderheid. Rol van Brabants Bodem is verspreiding van projectresultaten en eventueel werving voor projecten.

KPI-k

In dit project werken Wageningen University en Research, het Louis Bolk Instituut en adviesbureau Boerenverstand samen met de praktijk aan een KPI-kringlooplandbouwsysteem om de voortgang in kringlooplandbouw op het boerenbedrijf te kunnen monitoren. Opdrachtgever en trekker is het ministerie van LNV. Dit project ontwikkelt en test een basisset van Kritische Prestatie-indicatoren (KPI's) die inzetbaar is voor meerdere duurzaamheidsdoelen en sectoren in meerdere regio's. Tevens wordt gewerkt aan het ontwerp van een besluitvormingsstructuur voor het beheer en de actualisatie van deze kernset KPI's (governance).

Zie <https://www.boerenkpi.nl/>

Relatie met Brabants Bodem:

- KPI-k levert de systematiek voor bijvoorbeeld de BBM
- Werkt op landelijke schaal
- Brabants Bodem levert praktijkervaringen met de systematiek

AgroProeftuin de Peel

AgroProeftuin de Peel geeft agrarische ondernemers en andere vernieuwers de mogelijkheid samen te werken aan:

- kringlooplandbouw en verduurzaming
- toekomstbestendige teelten
- slimme gewasrotaties
- verbetering van lucht-, water- en bodemkwaliteit
- duurzame verdienmodellen.

Het gaat om de combinatie van kringlooplandbouw en een goed verdienmodel voor de ondernemer. Het project biedt begeleiding en financiële ondersteuning van projecten en stelt percelen beschikbaar om te experimenteren. Meer dan honderd boeren en tuinders in de Peel hebben ondersteuning ontvangen.

Zie <https://www.agroproeftuindepeel.nl/>

Relatie met Brabants Bodem:

- Doet voor een deel hetzelfde, dus is het nodig om goed af te stemmen om dubbelingen te voorkomen en via samenwerking elkaar te versterken.

IBP Vitaal Platteland Zuidwestelijke Delta

De Zuidwestelijke Delta is een aantrekkelijk en gevarieerd gebied met een aantal grote opgaven voor een vitaal platteland. Onder andere de verduurzaming van de landbouw, de (be)leefbaarheid en voldoende en goed water. De provincies Zuid-Holland, Zeeland en Noord-Brabant, waterschap Scheldestromen en gemeente Schouwen-Duiveland stelden samen met het ministerie van LNV en met input van stakeholders een Gebiedsplan op. In drie broedplaatsen wordt gewerkt aan de thema's werken Volhoudbare landbouw, Zoetwater en Genieten en beleven in de Delta. Deze

broedplaatsen werken op regionaal niveau samen met de lokale netwerken om de initiatieven en projecten in het gebied te realiseren.

Zie <https://www.zwdelta.nl/programmas/ibp-vitaal-platteland-zuidwestelijke-delta/>

Relatie met Brabants Bodem:

- Afstemming met het onderdeel volhoudbare landbouw om elkaar te versterken en dubbelingen te voorkomen. Meer gericht op akkerbouw en kleigrond.